

ДАНИ И ПОНЕШТО ИЗМЕЂУ

Историја не пита хоћу ли или нећу,
она има трезвене очи и следи свој пут,
а што иза ње остане, било да ми то
као догођено признајемо или негирамо,
објективно је и истинито...
Та историја предаде Крабату
снове и жеље лужичкосрпског народа...
Крабат је жив, човеков човек међу нама,
зове се Холан или Полан, Новак или Шолта,
ја то не знам, а не зна ни он да је Крабат...
Ја не знам да ли је он млад или стар,
он је вековима мењао своје име и свој изглед,
и није из једног у други облик носио више
него сваки од нас:
бреме лужичкосрпске прошлости
и бреме лужичкосрпске будућности.
Јуриј Брезан, лужичкосрпски писац

ОБАСЈАЊА ДУШЕ

Праг, понедељак 1. новембар 1999.

На путу за Лужицу и Немачку, прилично касно синоћ, око 22 часа, стигао сам у чешку престоницу. Путовање дуго и напорно, приватним минибусом, иако је возач Сима правио паузе за предах и брижљиво се односио према путницима. У ово време свакојакe изолације која предуго траје, путовања у Европу, па и за свет, из Београда и целе Србије иду најчешће преко Мађарске. После вишенедељног бомбардовања Србије, већина страних амбасада у Београду је затворена, а нека конзуларна представништва измештена у Будимпешту. Тако последњих месеци мађарска престоница постаде главна раскрсница у нашим везама са светом. Њеним друмовима крстаре возила са југословенским регистрацијама према европским градовима; путује се и возовима, а главна и готово једина авионска веза за удаљеније европске и прекоокеанске дестинације води преко будимпештанског аеродрома.

И по визе се иде у лепо градо нашег северног суседа на Дунаву. Обично организованим ноћним превозом, да би се стигло изјутра што раније и правовремено завршили послови. Непријатно чекање у редовима пред конзулатима и арогантан однос према нашим људима. Тако је, бар, лично искуство. Недавно, два пута морадох да путујем до Будимпеште како бих обезбедио једномесечну визу за Немачку. Сигурно би то било узалуд да ми не припоможе из наше амбасаде у Будимпешти, својим везама и упорношћу. Све то остави велику дозу мучнине, а у таквом расположењу нисам осетио ништа од сјаја и лепоте Будима и Пеште, у којима сам раније уживао. Чари октобра, бакарне боје јесени, живост и ритам велeграда, тек су ме успут окрзнули. Из сећања израња једно друго и лепше време, угодни и топли давни септембарски дани на Балатону, у Балатонфиреду, са братом Рајком, тада студентом, и атрактивним друштвом из Лајпцига. Затим, време проведено у Будимпешти, фасцинације лепотом двораца и палата, неком посебном аромом града, за који је многоструко везана српска историја и судбина. Нарочито оно предивно вече на брегу у Будиму, у Рибарској кули (*Фишер бастаи*), уз вино, гастрономске ђаконије и музику. Испред куле бронзани свети краљ Иштван, као на вечној стражи над градом. Непоновљив поглед на мађарску метрополу и реку у звезданој ноћи, на мостове којим је премрежен широки Дунав, романтичне светлосне јавке са Маргаритиног острва и раскошног архитектонског чуда мађарског парламента. Тајанствена Маргаритра, ћерка угарског краља Беле IV, на острву је лечила душу, као што је многи и данас лече. У апсурдној јурњави за визом, обичном малом ставком бирократског света, готово не осетих ништа од ове лепоте.

Путовање на студијски боравак у Лужицу, по првобитном плану и замисли, требало је бити једноставније и лагодније. У априлу, када је све у знаку живота и пролећа, а не у сивилу позне јесени, у новембру. Све беше утаначено преко пријатеља Мјерћина Фелкела, председника Маџице српске. С лужичкосрпском делегацијом био је прошле године у гостима Матици српској у Новом Саду, а боравили су и у Београду. Дружили смо се тих дана у оба града, били на пријему у Српској академији наука и уметности и на вечерњем сусрету у Етнографском музеју; разговори и песнички програм у част драгих и ретких гостију. Од Мјерћина и потече идеја за мој долазак у Будин, да будем гост Србског института, у коме он годинама ради као научни сарадник. Правовремено је стигао званични позив, а поједностављеним путем, без чекања и других формалности, дошао сам до немачке визе. Припомогао је господин Туцић, кога упознах на вечерњем сусрету са гостима из Лужице. Наш човек, ради у немачкој амбасади у Београду. Љубазно сам примљен и од немачког аташеа за штампу и културу господина Колеја, који предложи да се, по повратку, нађемо на чашици разговора. Наравно, позив сам уз свесрдну захвалност прихватио, а доктор Колеј зајеле ми срећан пут и угодан боравак у Лужици и Немачкој. И авионска карта је већ била у цепу. Одбројавао сам дане до поласка.

Али, све крену убрзо наопачке, онако како су многи наслућивали, чега сам се и сам прибојавао. У вечерњим сатима 24. марта, отпоче бестијално НАТО бомбардовање Србије, а требало је да путујем четири дана касније. Крвави дани и ноћи, жртве и разарања, понижења и разочарења. Један сличан пакао сам преживео већ у Сарајеву, а сада нови.

С таквим теретом, претешким физичким и душевним пртљагом, коначно идем у Лужицу.

Кроз Мађарску смо путовали добро знаним путевима, пролазили градове у којима сам некада боравио. Одлазио аутом из Сарајева, с много више радости и усхићења. У Словачку сам обично улазио на граничном прелазу у Комарну, а јуче преко Ђера, на прелазу Војка. Онда је била једна држава – Чехословачка, а у међувремену се и оне раздвојише. Срећом, мирним путем, а не као наша земља уз велико крвопролиће и несрећу. У рано предвечерје прошли смо Братиславу, затим аутопутем до Прага. Већ нас је ухватила ноћ, тако да нисмо уживали у јесењим бојама чешких предела и пејзажа.

Приспех у Амбасаду Савезне Републике Југославије, Мостецка 16, како је договорено с нашим амбасадором, песником Ђоком Стојичићем. Путовање се прилично одужило, зашло у ноћ, па га нисам овде затекао. Домар Милан рече да је дуго чекао, а и телефоном више пута проверавао да ли сам стигао. Милан је избегао с породицом с Косова и сада је овде на служби. Телефонира господину Стојичићу и он се убрзо појави. Одосмо у оближњи ресторан на освежење, а онда у кратку шетњу чувеним Карловим мостом. Да видим, вели, како изгледа Праг у ноћи, с видиковца древног и сјајног здања. Диван поглед на град, Влтаву и венац мостова.

Смештај у гостинском делу, топлој соби Амбасаде. На јастуку, у коверти, дар за госта. Збирка *Жетва* Јиржија Волкера, познатог чешког песника, у Стојичићевом препеву. Најновије издање београдске „Просвете”. Песник остаје песник, без обзира коју важну дужност обављао. Такав је и мој љубазни домаћин. Да пријатније заспим, после напорног пута, с Волкеровим стиховима.

Пробудило ме јутрос дражесно сунце, запљуснуло светлосни преливи и одсјаји са позлаћених торњева и купола. Одагнаше путников притајени умор, маме напоље,

у шетњу и на улицу. Док је Његова Екселенција Стојичић обављао своје редовне и неодложне послове, преостало ми је доста времена да обилазим прелепи град. Упутио сам се према Карловом мосту, удаљеном свега неколико десетина корака од нашег високог дипломатског представништва. Какав чудесан осећај на чувеном мосту, поглед на реку и раскошне грађевине! На *ћуприји* која, попут Андрићеве, повезује не само две обале Влтаве и града, него и светове и векове, доводи их у склад и обезбеђује им смисао. Чини извесном вечиту људску чежњу да се докучи друга обала, јер, како записа Андрић, и „сва је наша нада с оне стране”.

Прелазео сам више пута преко моста, с једне на другу обалу, сатима шетао градом с великим узбуђењем и знатижељом. Спонтано су се јављали уздаси: Каква чаробна лепота, музеј на отвореном! Неописива обасјања душе која се поново вазноси из понора и тмине! Златна Прага, чаробна шкољка, ниска стварних и имагинативних бисера!

У Амбасади, у поподневним сатима, одржана је промоција *Беле књиге* и отворена изложба о НАТО бомбардовању Савезне Републике Југославије, са страшним сведочанствима бесмисла и безумља. У Културном центру који је за такве потребе уприличен, на реновираном и лепо уређеном простору. Окупило се прилично много света, наших људи и чешких пријатеља, да се још једанпут увере у размере бестијалности и људског зла. Оваквим садржајем се не износе само ужасне последице на видело, већ и покушавају лечити свеже ране. А амбасадор Стојичић, са својим особљем, чини у том смислу колико може. Привлачи наклоност све више Чеха, нарочито из медија и културе, што је веома битно за земљу у овим тешким временима. Свакоме обрати пажњу ко мо-

же бар мало допринети враћању угледа оклеветаном народу и држави. Окупља и наше људе који, после великих ломова у земљи, нађоше уточиште у овоме граду и чешкој земљи. Уже друштво, потом, води у стару пивницу „У Глаубицу”, занимљив гастрономски кутак и њему омиљено место. С нама су професор Мирослав Кливар, председник Шафарикова академије и госпођа Агнеза, дописница Тањуга из Чешке и Словачке.

СУМЊИВО ЛИЦЕ, НА ГРАНИЦИ

Будишин, уторак 2. новембар 1999.

У подневним сатима кренуо сам из Прага, возом „Porta Voemica” у правцу Немачке. Чешка престоница, обасјана дневном светлошћу. Личи на бајковит дворац надахнуто обликован рукама вештих мајстора, и по божанској и по људској мери. Удобна и топла европска железница, почетак седмице и нема много путника. Измичу красни предели, поља и шуме уронили и колоритни пејзаж јесени, иза којих се осмехује нејако јесење сунце. Смењују се брежуљци и долине повезани јединственим крвотоком Влтаве и Лабе. Препознајем пределе и друмове којима сам осамдесетих година често пролазио. Правац је био Сарајево – Лајпциг. Дубину бића изнова побуђује стара глад за путовањем, али без оне некадашње радости, наде и очекивања. Као да путује неки други човек. Времена су се променила, свет у нама и око нас; много више него што смо тога свесни. Ипак, два дана боравка у Прагу вратила су ми поново осећање за лепоту света.

Јури „Porta Voemica”, промичу села и варошице. Застаје у градовима Усти над Лабом, Ђечин и Бад Шандау,

који је на самој чешко – немачкој граници. Пасошка контрола и цариници. Готово формалан преглед исправа путника, осим једног, југословенског. Као да су открили „сумњиво лице”. Претрес дуг и нимало угодан. Раде стрпљиво и систематично, немачки дисциплиновано, строго и службено. Свака путникова ситница мора на видело. Ко зна шта се ту скрива, а поседује и пасош озлоглашене земље и народа. Њих не занима путникова душа, нагомилане старе и свеже ране којима је путовање терапија. Од сумњивих ствари и могућих прикривених намера, успели су да открију само вишак цигарета. И наравно, плаћа се глоба, подебела, али све по прописима. За вишак од два бокса 88 DM, за мене велики новац, за њих принос, да не оштетим немачку касу и државу. Не вреди убеђивање да се ради о страственом пушачу који одлази на једномесечни боравак у Бауцен (да кажем на лужичкокрпском Будишин, питање је да ли им је тај назив познат, а могу их још више расрдити!?). То пише и у пасошу. Бави се научним радом, а не некаквим сумњивим стварима... Одједном онај жал за временима када су с југословенским црвеним пасошем сви путеви и границе били отворени.

ОТМЕНА ПРЕСТОНИЦА САКСОНИЈЕ

Непријатности су минуле, а воз све дубље улази у Немачку. И време се променило. Тмурно, пада ситна киша; досадна јесења. Запреке на путу су уклоњене. Настављам путовање коме је, такође, Иво Андрић одредио мери и смисао: „Свак воли путовање, или бар мисао о њему, као свој други, лепши живот”. Почињем да листам његове пријатније странице.

стигао сам у Дрезден, отмену саксонску престоницу, данас полумилионски град. Величином и лепотом погодан за мирно живљење, град по мери. Док чекам на други воз, који ће ме одвести у Будишин, није ми преостало много времена да се превише удаљавам од железничке станице; тек толико да осмотрим њено ближе окружење. Полегао град на обале Лабе у ширину и дужину, реке која спаја Чешку и Саксонију, где у своју матицу прима и воде Влтаве, воденом пругом повезујући два прелепа града, Дрезден и Праг. Изнад раскошних средњовековних и новијих грађевина уздижу се шумовити брежуљци.

Док испијам кафу у станичном ресторану, навиру слике из сећања о првом и давном доласку у овај град. Јављају се и запамћени факти из прочитане литературе и туристичких бедекера, а уносим и неколике реченице из ондашњег дневника. Био је крај јануара 1977, четвородневни боравак са студентима журналистике из Лајпцига у Дрездену. Остаде у незаборавном сећању стари део вароши, широка пољана окружена архитектонски раскошним здањима, градско језгро налик на оно бечко. С мноштвом сведочанстава, различитих стилова и епоха, историје дуге преко осамсто година. Диван и са душом, на моћној пловној реци, којом крстаре бродови са знатно жељним туристима. И ми смо пловили једно предвечерје; гледао сам чаробне градске обресе и њихове силуете у води. Иако по хладном времену, било је занимљиво да се доживи са реке. Град великих паркова и дрвореда, чувене Земпер опере, двораца и музеја, раскошних сведочанства, музичке, ликовне и других уметности. Посета Галерији старих мајстора, *Цвингеру*, где се дивих величанственим делима Ђорђонеа, Рубенса, Тицијана и других славних уметника. Купио сам монографију ове ризнице уметничких бисера и повремено јој се враћао, али

је она нестала у сарајевском ратном метежу, као и остале драгоцености и успомене.

До тринаестог века Дрезден је био већински словенски град, а и име му је словенских корена. И данас га Лужички Срби називају Дражђани, а неки наши путници и путописци називали су га и Дрезда. У Дрездену је столовао и најпознатији саксонски краљ Август Јаки, цењен и у лужичкосрпској историји, предању и легендама. Ту су живели и чувени уметници и филозофи, као што су Шилер, Вагнер, Шелинг, а неко време и Рахмањинов, Достојевски и други.

У Дрездену су се краће задржавали и наши познати људи, на својим путовањима преко Прага и Чешке до немачких градова. Боравио је и велики Милош Црњански, описао доживљај града у контексту тегаба Немачке после изгубљеног светског рата: „У Дрезди, после дивног сумрака, што се спуштао у широка, таласаста брда, у лужичка, сорабска села, што вароши дају дојкиње, са терасе код *Белог јелена*, гледао сам како по реци плове и такве олупине какве се само још код нас, на Дунаву, могу видети”.

Дрезден су бомбама разорили Англосаксонци, без правих разлога 1945, када је исход рата већ био одлучен. Готово до темеља је разрушен, хиљаде људи платило животом. То им Немци неће никада заборавити. Видео сам рушевине, остављене као сведочанство, горко сећање и опомена. Још нису биле извидане ране и болни ожиљци. Не знам да ли су у таквом стању и до данас задржане. Била је то немилосрдна одмазда над љутим ратним противницима. И ми смо слично прошли. Без ваљаних разлога бомбама су разарали Београд и друге српске градове; онда као тобожњи савезници, а недавно као противници. И тада и недавно, с нама нејасним разлогом.

Давног јануара, први пут сам крочио у Лужицу и Будишин. Уприличен је излет за студенте до лужичкосрпске културне престонице, да се поближе упознају са својим вековним словенским суграђанима. Путовање возом до Будишина, удаљеног тридесетак километара, побуђивало је велику радозналост. Промицали су дивни шумовити предели, брда и благи брежуљци под снегом. Посетили смо *Домовину*, *Мађицу сербску*, *Сербски музеј* и друге културне институције. Годица ми је присна словенска атмосфера, близак језик и привремени отклон од немачког језика и говора. Домаћини бејаху изненађени сазнањем да им, поред немачких професора и студената, у госте долази и један Србин из Сарајева, града за који су чули, као и моји сапутници, само по Сарајевском атентату. Све је то за њих предалеко и непознато. Обдарише нас поклонима са словенским симболима, народним мотивима српског етноса. У предвечерје, враћамо се возом из Будишина, остављамо Лужицу да тоне у белину и зимски сан. У Дрездену, укрцавамо се у други воз, за Лајпциг. Иако је стезао јануарски мраз, свуда око мене младост и врела крв.

* * *

Касније сам у више наврата, без задржавања, пролазио кроз красни град на Лаби. На путевима унакрсним између домовине и Лајпцига, а често и за Лужицу. Ето, кроз свест ми промичу и сустижу се давне слике, и нека дубока сета, док чекам воз, везу за Будишин. Тмурно је јесење поподне, рано се и небо намрачило. У возу сам који спаја Дрезден са Герлицом, на немачко – пољској граници. Кроз сумаглицу и ситну кишу, за четрдесетак минута сам на железничком колодвору у Будишину. Срдачна добродошлица од Мјерћина Фелкела, старог знан-

ца и пријатеља. Прво одлазимо у Лерштрасе 19, у пансион Фишерових, где ће ми бити коначиште. У први мах, смештајем нисам био нарочито одушевљен, али ћу се касније привикнути, годиће ми пажња и гостопримство власника. Потом смо на вечери у „Вјелбику”, националном лужичкосрпском ресторану у улици Житној 7, на истоименом тргу. Традиције преко шест векова. Камерни простор, подрумски, у облику свода, с посебном аромом и шармом. Најближи превод на наш језик и гласио би *Свод*. Обложен земљом и каменом. Један део као тунел, ужи и такође у облику лџика, где је смештен шанк, а кроз њега се иде у кухињу, која је госту невидљива. У гастрономији рекламирају „Вјелбик” као јединствен ресторан у старој сељачкој српској кући, у њеном делу који би се могао назвати подрумом, оставом или склоништем. Лужичкосрпски ентеријер, народни и уметнички мотиви на зидовима.

У СЕРБСКОМ ИНСТИТУТУ

Чим ступите унутра, дочекује вас млада домаћица у живописној народној ношњи. Води вас за сто, на коме упаљује већ припремљену свећу. Долази, затим, конобарица, такође у народној српској одежди; нуди вас хлебом и сољу, традиционалном словенском добродошлицом госту. Речи добродошлице исписане су на јеловнику: *Wi-tajće k nam! Добро нам дошли!* Уз густу српску сељачку чорбу, поручујемо мешовито национално јело с месом, поврћем и преобилном салатом. Заливамо га питким, белым саксонским вином. Преписујем поруку са салвете, која је у традиционално побожном лужичкосрпском ду-

ху: *Jěs a pij z wjesolej dušu a nezapomni Boha a chudych* (Једи и пиј радосним срцем, али не заборави Бога и убоге).

Ово је јединствен и оригиналан национални кутак, у коме се сустичу традиција и савременост. На спрату су собе за коначиште. Давно сам овде боравио, у време када сакупљах грађу за докторску дисертацију о нашим и лужичкосрпским књижевним везама. Остадох недељу дана, добротом професора Илмара Валтера, ондашњег шефа катедре за славистику на Лајпцишком универзитету „Карл Маркс”, где сам радио. С нарочитим поштовањем сећам се тога доброћудног човека и слависте, који се бавио јужнословенским језицима и књижевностима. Једно време провео је и у Београду, а лепо је говорио и српски језик. Бугарски поготову, јер се с нашим суседима и ородио; ожењен Бугарком, ако се добро сећам из Пловдива. Наравно, боравио сам у овом здању, пре свега, добротом Лужичких Срба, чији сам био гост. Сада је оно приватизовано, а у оно време је било у друштвеном поседу, припадало лужичкосрпским организацијама, Њихови гости и пријатељи могли су овде, на одређено време и с разлогом, бесплатно боравити. Ту погодност сам искористио. У једној од соба на спрату, на располагању ми је било топло словенско гнездо.

Мјерћин одлази у своје село Рожнат, а ја на конак у пансион код Фишерових.

Будишин, среда 3. новембар 1999.

Минули су киша и облаци. Освануо је ведар дан над Лужицом. Око десет часова стижем у *Сербски институт*, у коме ћу радити наредних месец дана. Лепа двоспратница у близини железничке станице, чему пасује и њен назив, *Dworniścowa 6/нем. Bahnhofstrasse*, на лужич-